

ИХТИСОСЛАШГАН МАКТАБ АДАБИЁТ ДАРСЛАРИДА ЎЗУВЧИЛАРНИНГ ТАРЖИМАИ ҲОЛИНИ ЎРГАНИШДА ИЛМИЙ- МЕТОДИК ЁНДАШУВЛАР

Сайёра Шавкатбек қизи Маткаримова

Чирчиқ давлат педагогика университети, Бошланғич таълим назарияси
кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола адабиёт дарсларида ўзувчиларнинг таржимаи ҳолини ўрганиш жараёнида олиб бориладиган илмий-методик ёндашувлар баён этилган.

Калит сўзлар: адабиёт, мактаб, метод, таржимаи ҳол, дарсликлар.

КИРИШ

Сўнгги ўн йилликларда жамиятимизда рўй бераётган глобал ўзгаришлар таълим соҳасида ҳам бир қатор ўзгаришларни келтириб чиқармоқда. Республикамиз таълим тизимини модернизация қилиш концепциясига кўра, янгиланаётган жамиятга замонавий билимлар билан қуролланган, ташаббускор, соғлом рақобат шароитида мустақил равишда қарор қабул қилиш ва улар учун масъулиятни ўз зиммасига олиш қобилиятига эга, ҳамкорликка қодир, ўз мамлакати тараққиёти учун масъулият ҳиссини туядиган, динамизм, конструктивлик ва бошқа сифатлар билан ажралиб турадиган шахслар керак. Бироқ, бу фазилатларга эга бўлган шахсни шакллантиришда унинг маънавий ривожланиши ҳақида эътибордан четда қолдирмаслик лозим.

Ҳар қайси даврда ҳам “Қалбларни ислоҳ қилиш ва ақлларни поклаш” (В. Острогорский) вазифаси доимо адабиётга тегишли бўлган. Адабий таълим адабиёт ҳодисаларини, уларда акс этган ҳаёт ҳодисаларини идрок этиш ва баҳолашга қодир малакали китобхонни шакллантириш билан бирга тарбиявий вазифани ҳам бажаради. Концепцияда таъкидланганидек, янгиланаётган мактабда таълим мактабдан ташқари педагогик ҳаракатнинг алоҳида элементи эмас, балки таълим ва ривожланишнинг умумий жараёнига интеграциялашган педагогик фаолиятнинг зарур органик таркибий қисмига айланиши керак. Адабиёт курсида бундай органик компонент ўзувчиларнинг таржимаи ҳоли бўлиб, уларнинг таълим функцияси анъанавий равишда кўпчилик методистлар томонидан қайд этилган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Мактаб адабиёт таълимида таржимаи ҳол қайси ўринни эгаллаши кераклиги ҳақидаги савол азалдан адабиёт ўқитувчилари ва методистлар ўртасида катта эътибор ва баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келган. Ҳатто усули жаҳид мактабларида ҳам ёзувчиларнинг таржимаи ҳолини шахс ва фуқарони тарбиялаш воситаси сифатида ўрганиш анъанаси шаклланди. Таржимаи ҳол ва уларни ўрганиш бўйича тавсиялар акс этган ўқув-услубий адабиётларда ижодкорнинг исми-шарифи, ижодий фаолияти каби шахслик хусусиятларининг ўзига хос томонларини ёритиш биринчи ўринга қўйилган. Ёзувчилар таржимаи ҳолини ўрганишга бундай ёндашув 19-асрнинг 60-80-йиллари методистлари В.И.Водозов, В.П.Острогорский, В.Я.Стоюнинлар томонидан ишлаб чиқилган ва амалга оширилган.

Дидактик йўналишга қўшимча равишда, таржимаи ҳол ёзувчи ижодининг ўзига хос калити бўлиб хизмат қилади, унинг ёрдами билан ўрганилаётган асарни тўлиқроқ таҳлил қилиш имконияти пайдо бўлади. Шунинг учун ёзувчининг таржимаи ҳолини ўрганишнинг яна бир мақсади ёзувчи ҳаёти ва унинг асарлари ўртасидаги муносабатни ўрнатишдир. Бундай ёндашув таҳлил қилинаётган асар матнини чуқурроқ идрок этишга ёрдам беради ва унинг моҳиятини англашнинг энг муҳим элементи эканлиги методист олимлар Г.И.Беленкий, Г.К.Бочаров, В.В.Голубков, И.Э.Каплан, Т.Ф.Курдюмова, С.А.Леонов, Н.Д.Молдавская, В.А.Николскийлар томонидан эътироф этилган.

Таржимаи ҳоллардан мисоллар ёрдамида тарбиявий таълим бериш тамойили бугунги кунда ҳам долзарблигича қолмоқда. Ёзувчилар таржимаи ҳолини ўрганиш таълим-тарбия муаммоларининг бутун мажмуасини ҳал қилади, деган ғояни методистлар В.Н.Дробот, Л.А.Шейман, Н.В.Тирманис, В.Г.Маранцман, Т.В.Чирковская ва бошқалар ишлаб чиқди ва амалга оширди.

Таълимни модернизация қилиш, дифференциаллаш шароитида ёзувчининг шахсиятини ўрганишга бўлган муносабатнинг ўзгариши замонавий методистлар учун бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Мамлакатимиз методистлари Қ.Хусанбоева, Қ.Йўлдошев, Р.Ниёзметоваларнинг фикр-мулоҳазаларидан келиб чиқиб, адиблар таржимаи ҳолини ўрганишда адабий таълимнинг мақсади ўқувчиларни жаҳон мумтоз адабиёти бойликлари билан таништириш ва шу асосда одоб-ахлоқ ва эстетик дидни тарбиялашдан иборат деган хулосага келамиз.

Асарни ўрганиш жараёнида ўқувчилар эътиборини муаллифларнинг шахсиятига қаратиш, уларнинг шахслик

сифатларини ривожлантиришга, интеллектуал, ҳиссий ва ахлоқий оламини бойишига ёрдам беради.

Афсуски, кўпчилик методист ва ўқитувчилар 7-12 ёшли мактаб ўқувчилари ёш хусусиятларига кўра муаллиф биографиясига қизиқа олмаслиги, кичик ёшдаги китобхон эса ёзувчининг таржимаи ҳоли билан боғлиқ ҳолда адабий асарни тушуна олмайдилар деган ғояни илгари суришади. Шу боис, адабиёт фанидан дарс соатларининг қисқариши туфайли вақт етишмаётган кўплаб ўқитувчилар амалда 8-синфгача ёзувчиларнинг таржимаи ҳолига жиддий эътибор беришни зарур деб ҳисобламайдилар. Бунинг натижаси янги тузилган дастур ва дарсликларда ўз аксини топмоқда. Натижада, таржимаи ҳоллар таҳлил қилинаётган асарларнинг ўзига хос қўшимчасига айланди, ўрта мактаб ўқувчилари орасида бадиий асарни ўзлаштириш самарадорлигини ошириш қобилияти иккинчи ўринда қолди ва уларнинг ёзувчи шахсига қизиқиш сезиларли даражада камайди.

Замонавий ихтисослаштирилган мактаблар махсус адабиёт дарслигида адабий танқидга доир маълумотлар кенг ўрин ола бошлади.

VII-XI синфларда ёзувчининг таржимаи ҳолини ўқитишнинг янгича ёндашувларини ишлаб чиқиш ёзувчининг ижоди билан боғлиқ ҳолда унинг шахсиятига бўлган қизиқишни тиклашга ёрдам беради.

Мазкур мақоланинг долзарблиги мактабда ёзувчининг таржимаи ҳолини ўрганишга янги ёндашувларни ишлаб чиқиш орқали адабий таълим самарадорлигини ошириш зарурати билан белгиланади.

Шунингдек, мавзу бўйича аниқ билимга қарамай, ёзувчининг таржимаи ҳоли мактаб дарсликларида қандай кўрсатилиши кераклиги, унинг ҳаёти қанчалик кенг ёритилиши кераклиги, ёзувчининг шахсияти ҳақида қандай маълумотлар ва фактлар танланиши кераклиги ҳақидаги саволлар ҳали ҳам ҳал қилинмаганлигини ҳисобга олиниши ҳам ечимини кутаётган муаммолардан биридир.

Ўзгарувчан дастурлар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалар таҳлили шуни кўрсатдики, замонавий усулларда ёзувчининг таржимаи ҳолини тақдим этишнинг ўрнатилган типологияси йўқлиги, биографик жанрлар ўртасида аниқ чегаралар белгиланмаганлиги, жанрларнинг умумий қабул қилинган таснифи ва уларнинг ягона мезонлари мавжуд эмаслиги ҳам фикримиз исботидир.

Ушбу масалаларни кўриб чиқиш тадқиқотимиз йўналишини белгилаб берди.

VII-XI синфлар адабиёт курсида ёзувчининг таржимаи ҳоли жанрлари типологиясини ишлаб чиқиш ва

экспериментал текширишдан иборат бўлиб, бу ўқувчиларга ёзувчи шахсини тушунишга, ўрганилаётган асарлар ва асарлар ўртасида алоқа ўрнатишга ёрдам беради. Шу билан бир қаторда асосий мактаб курсини ва мустақил ўқиш фаолиятини ўзлаштириш жараёнида ўқувчиларнинг зарур бўлган кўп қиррали ўқиш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Маълумки, ёзувчининг таржимаи ҳоли жанрларининг ишлаб чиқилган таснифига асосланган дарслар тизими бадиий асарни ўзлаштириш самарадорлигини оширади, ўқувчиларнинг бадиий адабиёт ҳақидаги тушунчаларини чуқурлаштиради, китобхонлик кўникмаларини шакллантиради.

Мақолада қуйидаги вазифаларни ҳал этиш кўзда тутилди:

1. Ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ва қизиқишлари асосида дастурда ёзувчи биографияси жанрлари таснифини тузиш;
2. VII-XI синфларда ҳар бир ўқув йили учун ёзувчиларнинг таржимаи ҳоли ҳақидаги билимлар ҳажмини аниқлаш ва ҳар бир ёзувчининг ўзига хос шахсиятини тушунтириш усуллари ишлаб чиқиш;
3. VII-XI синфларда ёзувчилар ҳақидаги биографик маълумотларни ўрганиш ва ўзлаштиришда узвийликни йўлга қўйиш;
4. Адиблар ҳақидаги биографик маълумотларни муайян бадиий асарлар билан методик боғланган ҳолда ўрганишни ишлаб чиқиш;
5. VII-XI синф ўқувчиларининг ёзувчининг таржимаи ҳолини “ўз ижодининг доимий ҳамроҳи” (Ю.М.Лотман), “ичкининг ташқи ифодаси” (Г.О.Винокур) сифатида онгли ва асослантирилган идрок этишини ривожлантириш. .

Ёзувчининг таржимаи ҳоли устида ишлаш орқали қуйидаги натижаларга эришилади:

1. Ёзувчининг таржимаи ҳоли устида олиб борилаётган ишлар ўқувчиларнинг таржимаи ҳоли нафақат инсон туғилишидан то ўлимигача бўлган ҳаётининг биологик жараёни, балки ёзувчининг маънавий-ахлоқий камолот йўли сифатида тушунишларига қаратилган бўлиб, мактаб ўқувчиларига ҳар бир муаллифнинг индивидуал хусусиятларини, унинг ҳаётини тўлиқроқ ва чуқурроқ тасаввур қилиш имконини беради.

Масалан, 7-синф махсус адабиёт ўқув дастурида замонавий ўзбек насрининг йирик вакили Шухратнинг “Олтин зангламас” романини ўрганиш кўзда тутилган. Асарни ўзлаштиришдан олдин ўқувчилар ёзувчининг таржимаи ҳоли билан танишадилар. Ёзувчининг биографияга доир қуйидаги маълумотларнинг келтирилиши бевосита асар таҳлилида муҳим аҳамиятга эга: “Шухрат – Фулом Алимовнинг таржимайи ҳолини ўрганиб, адибнинг шоир, носир,

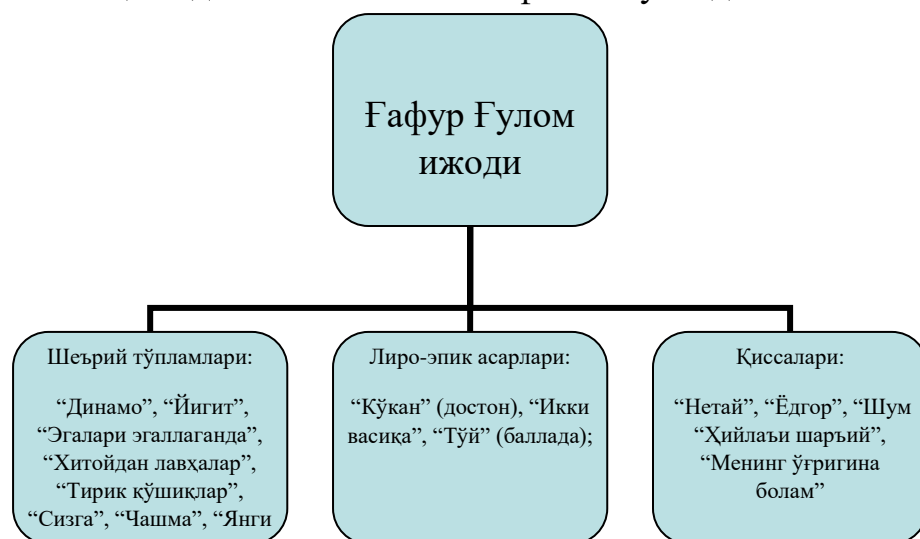
драматург ва таржимон сифатидаги ижодий фаолиятига доир маълумотларни ўзлаштирасиз. Айни чоғда ижоди энди куртак ёзиб, қувватга кираётганда иккинчи жаҳон уруши бошланиб, армия сафларида хизмат ўтаётган Шухрат тўғридан- тўғри жанг майдонларига кириб кетгани, у урушнинг дастлабки кунларидан бошлаб то Полшада кечган қонли жангларда иштирок этиб, уруш ҳақиқатларини окопларда ётиб, жароҳатларини танасида ҳис қилиб, ғалаба кунларига етишган...”

“Шухратнинг эътирофича, —Олтин зангламас романи – ҳаётининг энг асосий китоби. Тўғри, адиб мазкур асаридан кейин бир қанча китоблар эълон қилди. Икки қайта сайланмаларини чоп эттирди. Аммо —Олтин зангламас романининг илк саҳифаларидан то сўнгги варақларигача уфуриб турадиган қайноқ меҳр, қалб кўри, қувончли дамлар билан эш ҳазинлик, дард, инсонийлик, айни пайтда шафқатсиз ҳаққоният, асарда қайд этилганидек, у икки йиллик муддатда эмас, балки икки йил-у яна бутун умр давомида ёзилганидан далолат беради. Икки йил – хотира қатларига ўйиб ёзилган сатрларнинг оқ қоғозга кўчирилиши учун кетган фурсат, холос. Гарчи бу роман учун шахсий ҳаёт асос бўлса-да, муаллифнинг фикрича, ҳаёт йўли бир восита бўлиб хизмат қилган, холос.”

Дарсликда келтирилган бу каби маълумотлар ўқувчида асар юзасидан яхлит тасаввур қилиши шубҳасиз.

2. Ёзувчининг таржимаи ҳолини биографик жанрларни таснифлаш асосида ўрганиш муаллиф шахсига, таҳлил қилинаётган асарларга, умуман адабиётга қизиқишни оширишнинг самарали воситаси бўлиб хизмат қилади.

Масалан, 8-синф махсус адабиёт дарсида ўқувчилар Ғафур Ғуломнинг “Соғиниш” шеърини ўрганадилар. Шоир ижодини таснифлаб ўрганиш шеър ғоясини аниқлашда асосий омил вазифасини ўтайди.

3. Биографик жанрларнинг ҳар бирида адиблар ҳаёти ва ижоди ҳақидаги билимларни босқичма-босқич шакллантириш мактаб ўқувчиларига ёзувчи шахсиятининг янги қирраларини очиб беради, ўрганилаётган асарларни янада яхши ўзлаштиришга имкон беради ва уларнинг билимини оширишга ҳисса қўшади.

Қуйида Чингиз Айтматов биографиясига доир маълумотларнинг синфлар кесимида берилиши юзасидан тузилган жадвални келтирамиз:

Синф	Ёзувчи биографиясига доир маълумотлар
7-синф	<p>ЭЪТИРОФ рукни остида</p> <p><i>“Кўплар сирдан Чингизни ўта мағрур инсон, улуг ёзувчи, унга яқинлашиш қийин деб ўйлашади. Аслида эса, у ҳаётда жуда содда, ҳатто бола табиат бир инсон”.</i> Одил Ёқубов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси</p> <p><i>“Улкан ютуқлардан эсанкирамайдиган, шухрат юкини полвонларча кўтариб, янада баланд чўққиларга олиб чиқадиган адиб қанақа бўлишини Чингиз Айтматов тимсолида кузатганман”.</i> Пиримқул Қодиров, Ўзбекистон халқ ёзувчиси</p> <p><i>“Чингиз Айтматов мағрибда ҳам, машриқда ҳам ўзининг мухлисларига эга. Бинобарин, юз миллионлаб китобхонларнинг қалбига кира олган бу адиб уларнинг дунёқарашларига ҳам, яшаш ақидаларига ҳам чуқур таъсир кўрсатди”.</i> Озод Шарафиддинов, адабиётшунос</p> <p><i>“Тинимсиз меҳнат, изчил ижодий изланиш Чингиз Айтматовни нафақат туркий халқлар, балки бутун жаҳон халқлари китобхонларининг ардоқли ёзувчисига айлантирди”.</i> Асил Рашидов, адиб асарлари таржимони</p>
8-синф	<p>ИЖОДКОР ҲАҚИДА ...</p> <p>Ҳаёти ва фаолияти</p> <p>Чингиз Айтматов 1928-йил 12-декабрда Қирғизистоннинг Талас водийсидаги Шакар овулида туғилган... Чингиз, унинг укалари ва сингиллари отасининг қистови билан унинг ўлимидан олдин Шакар овулига кўчиб келишган ва шу ерда улғайишган... Бўлажак адиб Қирғизистон қишлоқ хўжалиги институтини тамомлаган (1953). Қирғизистон халқ ёзувчиси Ч.Айтматов ташкил этган “Иссиқкўл форуми” халқаро тинчлик ҳаракати бўлиб муҳим ижтимоий масалаларни ҳал этишда самарали таъсир кўрсатган.</p> <p>Асарлари</p> <p>“Байдамтол соҳилларида”, “Юзма-юз”, “Жамила”, “Сарвқомат дилбарим”, “Бўтақўз”, “Биринчи муаллим”, “Момо ер”, “Сомон йўли”... Адиб асарлари жаҳоннинг 150 дан ортиқ тилига таржима қилиниб, 20 миллиондан ортиқ нусхада чоп этилган.</p>

9-синф	<p>ИККИ ЭЪТИРОФ: “Туркий адабиётимизнинг фахри Чингиз Айтматов ҳам Худо берган истеъдодлардан”. Одил Ёқубов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси “Сайёрамизнинг турли ўлка ва мамлакатларида, мутлақо бошқа мухитда яшайдиган миллионлаб инсонлар Чингиз Айтматов яратган оламда, аввало, ўзларининг ҳаёти ва тақдирини, орзу-умид ва интилишларини, афсус ва армонларини, севги – муҳаббат қиссаларини, қалб тугёнларини кўрадилар ва шу боис уни ўз ёзувчиси, деб биладилар”. Хайриддин Султонов, ёзувчи</p> <p>МАЪЛУМОТ: Чингиз Айтматов асарлари дунёнинг 128 та мамлакатада 176 тилда, миллиондан зиёд нусхада чоп этилган. Африка ва Осиё, Европа ва Америка қитъаларида, Австралия минтақасида севиб мутолаа қилинади.</p>
--------	--

Кўриниб турибдики, дастлаб ёзувчи биографиясига доир маълумотлар ўрнига замондошларининг эътирофлари келтирилган бўлиб, 8-синфда ижодкор биографиясига тўхталиб ўтилган. 7- ва 8-синфда келтирилган маълумотлар ўрни алмаштирилса, узвийлик тамойилига риоя қилинган бўлар эди.

4. Ёзувчилар ҳақидаги биографик маълумотларни ўрганиш тизими адабиёт бўйича ўқув китобларини яратишнинг истиқболли тамойиллари ва усулларини ишлаб чиқиш имконини беради.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Амалга оширилган назарий тадқиқотлар ва тажриба-синов ишлари жараёнида олинган натижалар қуйидаги хулосалар чиқариш имконини берди.

Янгиланаётган жамиятимизда ихтисослашган таълим тизимини яратиш ва модернизация қилиш шароитида ёзувчининг шахсиятига бўлган қизиқишнинг ортиши замонавий методистлар учун бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Ихтисослашган мактаблар махсус адабиёт фани бўйича вариатив дастурлар ва дарсликларнинг яратилиши, улардаги ёзувчиларнинг таржимаи ҳоли ва бадий асарларнинг матншунослиги ўртасидаги муносабатларнинг ўзгариши, дастурлар ва ўқув китобларига ўнлаб янги ёзувчиларнинг киритилиши махсус адабиётни ўқитиш методикаси фанининг яратилишига асос бўлиб хизмат қилади. Ўз навбатида махсус адабиётни ўқитиш методикаси фани олдида янги контекстда ўқувчига азалдан маълум бўлган ёзувчилар биографиясини янги усулларда ёритиш масаласи кўндаланг бўлиб турибди.

Ўзгарувчан дастурлар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалар таҳлили шуни кўрсатдики, мактаб дарслигида ёзувчи шахси қанчалик тўлиқ акс этирилиши, қайси синфда қандай фактлар келтирилиши борасида методика ҳалигача консенсус ишлаб чиқилмаган.

Аксарият ўқув китобларида ёзувчиларнинг таржимаи ҳолига этарлича эътибор берилмайди, муаллифлар ҳақидаги маълумотлар схематик, монотон, синфдан синфга такрорланади, уларда болаларнинг тафаккур хусусиятларига ва ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига асосланган маълумотлар ва фактлар деярли йўқ. материалларни танлашда уларнинг ёш ва психологик тайёргарлиги эътиборга олинмайди. Дарсликларда биографик маълумотларни тақдим этишда узлуксизлик, биографик материални тақдим этиш билан боғлиқ терминологияда бирлик, биографик жанрлар таснифи йўқ, улар ўртасида аниқ чегаралар белгиланмаган, уларни фарқлашнинг ягона мезонлари ишлаб чиқилмаган.

Бундан ташқари, кўплаб методист ва ўқитувчиларнинг фикрича, 7-12 ёшли мактаб ўқувчилари ёш хусусиятларига кўра муаллиф шахсига қизиқиш билдирмайдилар, шу билан бир биргаликда адабий асарни ёзувчининг таржимаи ҳоли билан боғлиқ ҳолда тушуна олмайдилар.

Адабиёт дарс соатларининг қисқариши туфайли вақти етишмаётган кўплаб ўқитувчилар амалда 8-синфгача ёзувчининг таржимаи ҳолига жиддий эътибор беришни зарур деб ҳисобламайдилар, бунинг натижасида ўқувчиларда фақат биографик маълумотларни ўзлаштириш кўникмаси шакллантирилади, бадиий асарни таҳлил қилиш самарадорлиги эса иккинчи ўринга тушади, юқори синфда ёзувчи шахсига қизиқиш сезиларли даражада пасаяди.

Юқорида айтилганларнинг барчаси ихтисослашган мактабларда ижодкор биографиясини ўқитишда янгича ёндашувларни ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатади.

Гуманитар билимларнинг турли соҳаларига оид муҳим услубий ишларга асосланиб, биз “ёзувчининг таржимаи ҳоли” тушунчасининг хусусиятлари ва кўламини аниқлаб бердик.

V-IX синфлар адабиёт курсида ёзувчининг таржимаи ҳоли жанрлари типологиясининг ишлаб чиқилиши ёзувчи шахсини билишга, ўрганилаётган асарлар билан ёзувчи ижоди ўртасида боғлиқликни ўрнатишга ҳамда кўп қиррали ўқиш малакаларини ривожлантиришга хизмат қилади. асосий мактаб курсини ва мустақил ўқиш фаолиятини ўзлаштириш жараёнида зарур.

Ёзувчи таржимаи ҳолларининг замонавий усулларда мавжуд бўлган биографик жанрларидан келиб чиқиб, биз биографик жанрларнинг замонавий таснифини таклиф қилдик.

Ҳар бир синф учун биографик жанр танлашда биз а) ривожланиш психологиясининг хусусиятларини ва ўқувчиларнинг қизиқишларини; б) таржимаи ҳолни

ўрганишга ажратилган дарс вақти; в) ўрганилаётган ёзувчи ижодининг мазмунли аҳамияти ва унинг тарихий-адабий жараён ва мактаб ўқув дастуридаги ўрни.

Биографик жанрларнинг таклиф этилаётган таснифи асосида ёзувчи ҳаёти билан танишиш натижасида олинган маълумотлар ўқувчиларга бадиий асарни чуқур таҳлил қилиш ва мактаб ўқувчиларини санъат олами билан таништиришга ёрдам беришини таъминлашга қаратилган кўникмаларни ривожлантириш методикаси ишлаб чиқилган.

V-IX синфлар адабиёт курсида ёзувчиларнинг таржимаи ҳоли жанрларининг ишлаб чиқилган типологиясини синаб кўриш форматив экспериментнинг тузилиши ва мазмунини ишлаб чиқиш учун асос бўлди, бу эса ёзувчиларнинг таржимаи ҳолларини ўрганиш методикасини амалда синаб кўриш имконини берди. М.Ю.Лермонтов ва М.А.Булгаковларнинг ҳаёти ва фаолияти мисолида.

Таҷриба синов натижалари амалга оширилган ишлар самарадорлигини тасдиқлади. V-IX синфлар адабиёт курсида ёзувчи таржимаи ҳоли жанрларининг ривожланган типологияси, шу жумладан:

- ўқувчиларнинг ривожланиш психологиясининг хусусиятларини ва қизиқишларини ҳисобга олиш;
- V синфдан IX синфгача ёзувчилар ҳақидаги биографик маълумотларни ўрганиш ва ривожлантиришда узвийликни ўрнатиш;
- ёзувчилар ҳақидаги биографик маълумотларни аниқ бадиий асарлар билан ўзаро методик боғлаб ўрганиш;
- биографик маълумотларни босқичма-босқич ва босқичма-босқич ривожлантириш тамойили асосида ёзувчининг ҳаёти ва ижоди ҳақидаги билимларни шакллантириш: оддийдан мураккаброқ - ўқувчиларнинг когнитив қизиқишларини ривожлантиришга ёрдам беради, кўникмаларни шакллантиради. ўрганилаётган асарларнинг шоир шахсияти ва дунёқараши хусусиятлари билан боғлиқлигини кўриш, бадиий матнни таҳлил қилиш мактаб ўқувчиларига ёзувчи шахсини бутун ранг-баранглиги билан тасаввур қилиш имконини берганда шоир ҳаёти ҳақидаги билимларни қўллаш.

ХУЛОСА

Шундай қилиб, замонавий мактабларда ёзувчилар таржимаи ҳолини ўрганишга янгича ёндашувлар V-IX синф ўқувчиларида ёзувчининг таржимаи ҳолини унинг ижодининг доимий ҳамроҳи сифатида онгли ва асослантирилган идрок этишни

ривожлантиришга хизмат қилади” (Ю.М. Лотман). , "ичкининг ташқи ифодаси" сифатида (Г.О.Дистиллер).

Бизнинг тадқиқотимиз доирасидан ташқарида ўрта мактабда таржимаи ҳоли ва асарлари ўрганиладиган ёзувчилар бор эди. X-XI синфларда ёзувчининг таржимаи ҳоли устида олиб борилган ишларни кейинги тадқиқотлар учун истиқбол деб ҳисоблаш мумкин.

REFERENCES

1. Шерматова У.С. Чўлпон ижодида табиат эстетикаси // Academic research in educational sciences volume 1 | ISSUE 3 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804
2. Шерматова У.С. Чўлпон ижодида ватан, халқ ва инсон талқини // Academic research in educational sciences volume 1 | ISSUE 3 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804
3. Matkarimova S.Sh. Independent work methods for forming students' cognitive competence through literary and theoretical concepts in the system of differential literary education // Volume 1, Issue 6, September 2023 ISSN (E):2938-379X
4. Matkarimova, S. S. Q. (2021). Mumtoz adabiyot namunalarining elektron resurslarini yaratishda talmeh san'atining o'rni // Scientific progress, 1(6), 528-534.
5. Matkarimova, S. S. Q. (2020). Adabiyot fanini o'qitishda darsliklarнинг ахамияти // Science and Education, 1(Special Issue 3), 127-133.
6. Maxsus adabiyot. 7-sinf uchun darslik. Shuhrat Sirojiddinov, Bahodir Karimov, Shuhrat Rizayev, Shomirza Turdimov, Iqboloy Adizova, Abdumurod Tilavov, Dilnavoz Yusupova. 2022
7. 8-sinf adabiyot darsligi (I qism) [Matn] : darslik / J. Nurmuhammadov, S. Qambarova, O. Olimjanov, M. Yuldasheva, S. Inomjonova .- Toshkent: "Adast poligraf", 2022 .-204 b.
8. Maxsus adabiyot. 9-sinf uchun darslik.

